

גנצפריד, ש. קיצור שלחן ערוך השלם... ראה ע' 14.

היגר, מ. חוספות למסכתות זעירות... ראה ע' 15.

ורכסמן, מ. משלי ישראל. ראה ע' 16.

ורטהימר, ש. א. ס' שאלת שלמה... חלק ב'... ראה ע' 18.

210. יודקביטש, אלכסנדר דן. ספר ארח מישור; אנציקלופדי שלמה. מפתח כללי לכל אנדות ומאמרי חכ"ל הנמצאים בש"ס בבלי, ירושלמי, מכילתא... ועוד. את הכל סדרתי בסדר... א"ב... אלכסנדר דן יודקבויטש. חלק א: (מן אות א עד אות מ). לאדו, מסורה; תרצ"ג 1933, 679, [1] ע': 20 : 27. לכסיקון של מאמרי חז"ל מסודר עפ"י סדר א"ב, מעין הספר, אוצר דברי חכמים ופתיחותי' לר' אהרן חיסאן, תל אביב, דביר, תרצ"ד (עיון קים שנה י"א ע' 14). וחבל מאד שעבודה עצומה כזו הדורשת יגיעה מרובה, נכפלת ע"י שני מחברים שונים בזמן אחד, בלי שידע האחד מה עושה השני. אולם בודאי ימצא בזה מה שאין בזה.

כשר, מ. מ. חומש תורה שלמה... ראה ע' 33 מספר 92.

211. מיליקובסקי, בנימין. ספר מטה בנימין; כולל עשרה דרושים... מאתי בנימין מיליקובסקי... חלק ב'. ווילנא, דפוס ש. פ. גארבער, תרצ"ב. ע' 78, 22:16. את תקורם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 458.

212. מכילתא. מכילתא דרבי ישמעאל. הוצאה חדשה על פי כתבו יד ודפוסים ישנים עם שינויי נוסחאות ומראה מקומות ותרגום והערות בשפת אנגלית מאת יעקב בצלאל הכהן לויטערבאך... ספר ג'. פילאדלפיה, החברה היהודית להוצאת ספרים אשר באמיריקא, תרצ"ה. [31] דף, 211, 272 ע'. 17 : 11. הסכסך והתרגום עמוד מול עמוד. פגינציה מקבילה. שער נוסף באנגלית:

Mekilta de-Rabbi Ishmael... with an English translation, introd. and notes, by Jacob Z[alle]l Lauterbach. 440. ע' 440.

גורל המכילתא כגורלם של שאר מדרשי ההלכה — נוסח עווב ומונח ומלא שיבושים כרמון. אמנם המכילתא יצאה כמה פעמים בדפוס (עיון הרשימה של פינקלשטיין במאמרו שאוכיר להלן, עמ' 4 הערה 3) ונתחברו עליה פירושים שונים, אבל הנוסח הלך ונשתבש מהוצאה להוצאה, ואפילו ר"מ איש שלום ז"ל שעשה אונים למכילתא בצינוני היקרים לא הועיל לגמרי כי לא היו לפניו כתיבי של המכילתא שבלערם אי אפשר לכיר את הנוסח האמיתי.

עכשיו נתברכנו בשתי הוצאות בבת אחת. א. חברת תומכי מדעי היהדות "ברלין הוציאה את המכילתא. עם הלופי גרסאות והגהות מאת המנוח ר' חיים שאול הורביץ ז"ל (המנוח היה בקיא ועסקן בספרות התלמודית עד להפליא) שנערכו והושלמו אחרי פטירתו ע"י ידידי דיר ישראל חיים רבין. ב. החברה היהודית להוצ' ספרים אשר באמיריקא הוציאה את המכילתא ע"פ כתיבי דפוסים ישנים עם שינויי נוסחאות ומראה מקומות ותרגום והערות בשפה אנגלית מאת הפרופ' יעקב בצלאל הכהן לויטערבך.

אנחנו נתעסק כאן בהוצאת האחרונה, כי כל כתביו שהיו לפני הורביץ (כקיצור—הר.) היו גם לפני לוישרבך (בקיצור—לש.), אלא שהאחרון השתמש בכתביו נוספים שלא היו לפני הר. שניהם השתמשו בפיסקאות המכילות המובאות בלוקס, פסיקתא זוטרת, שכל סוב וספרי הראשונים, אלא שלש. השתמש גם בפיסקאות המכילות המובאות בספרו של הכומר דיומונד מרטיני בספרו פוגיא פידעי. אמנם לפסקאות אלו יש להתייחס בזירות מרובה (מפני כמה פעמים), אבל לפעמים אפשר להעזר בהן בתור סניף לשאר הגירסאות. ואחרון אחרון, לש. נתן לנו תרגום מלא ושלם של כל המכילות, והראה לנו כי מדרשי הלכה ניתנו להתרגם כל צרכם. שתי ההוצאות הנ"ל יצאו כמעט בזמן אחד (כי הדפסת המכילות של לש. נמשכה אילו שנים), וברור לכל המשוה את שתי ההוצאות כי לש. לא השתמש בהוצאת הר., ומכיוון שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד, ולא חרי זה כהרי זה, היה קל מאד לבקר את לש. ע"פ הר. (וכן להפך). את ההשוואות הללו אני מניח לקורא עצמו, ואני אעמוד כאן על הדברים הגונעים גם לשאר ההוצאות, ולא אציין לדברים שכבר העיר עליהם הורביץ, חוץ ממקומות יוצאים מן הכלל שאעיר עליהם בפירושו.

עלינו לחקרים כי שני הבדלים וסודיים מצוינים את שתי ההוצאות: א. הר. לקח לו פסקם וסודי את נוסח הדפוס ותקנו והשלימו ע"פ אחרים. — לש. בחר לו מכתביו ומן הדפוסים את הנוסח שנראה לו נכון ונתן לנו פיקסם איקליקפי. ב. הר. השתדל לתת בשינויי הנוסחאות את כל שינויי הגירסאות שאסף. — לש. נתן רק שינויים העוזרים להבנת הפיקסם או שינויים שיש להם ערך לשוני. הוא מסתמך ברובו על 5 מקורות עיקריים: כ"א (אוקספורד), כ"ב (מינכען), ר"ק (קושטא), ד"ו (וויניציאה) וד"ל (ליוורנו) עם פירושי' ההודו נגרי. ואם הנוסח מכון בכל חמשת המקורות הנ"ל אין הוא מציין לשינויי נוסחאות ממקורות מן המדרגה השניה (ציפסות שבספרים אחרים). אבל הוא מעיר שבשלשה מקרים נתן את כל שינויי הנוסחאות: א. במקומות הקשים שבמכילות, כי חרי במקרה זה אנו יכולים להעזר על ידיהן בקביעת הנוסח האמיתי (וגם עלינו לדעת את המקורות המאשרות את הנוסח, כדי שלא למחר להגיה). ב. במקום שהגירסא של המקורות מן המדרגה השנייה גרמית יותר. ג. במקום שיש גגודים בין הגירסאות של חמשת המקורות.

אין ברצוני להכנס כאן בזיוכות באיזו שיטה יש לנקוט כשעומדים להוציא פקסם. חרבה תלוי במחבר עצמו ובכדת אחריותו. אבל ברור, כי ריבוי הציונים היה מקלקל את יופי ההוצאה הזאת ואת הנוחיות הגדולה בשמושה, ולפיכך יש לשבח את השיטה שתפס בה המחבר, ובפרט וביחוד שהמחבר מבטיח לנו ספר מיוחד על המכילות, ושם יוכל לרדן על כל פרט ופרט, ובעל המקצוע יוכל בשעת הצורך לפנות לספר ההוא. לש. מעיר בפירושו שהוא ירדן באופן מיוחד על אותם המקומות הקשים במכילות הדורשים ברור ארוך ומפורט, וזה כבר מונע אותי מלנגוע במקומות אלו. כמו כן אין לנגוע בפירושים השונות של המכילות (מסדרי המסכתות, יחס המסכתות בין אחת לשנייה ועוד), כי כל זה עדיין עומד להתפרסם ע"י המחבר.

אבל קביעת נוסח איקליקפי משי"ח אחריות מרובה על המחבר. ברירה זאת מחייבת שיקול דעת מרובה ועיון גרול מכל הצדדים, ולא ימלץ שהמחבר לא יכשל באי דיוק. עיון לרונגמא בתחילת המכילות, בח"א ריש ע"ב 8 (הר. ע"ב 3): „אברה ל"ו לביית הקברות". לש. אינו מציין כלום, אבל בכ"א (עיון ציוני הר. 1) שם: „אברה ל"ו ל"ו ב"ן 1) הגליון הראשון של הוצ' הורביץ-רבין נדפס פעמיים (עיון שם עמ' 349 בהערות). לפניי מונחת המהדורה הראשונה, כי בעמ' 1 שינויי הנוסחאות הם מימין והפירושים

הקברות. ולשינוי קטן זה יש ערך. כי על פיו אנו יכולים לקבוע את תכונת כתהירי, ולא רק שהיה נחוצ לציון שינוי זה, אלא שאפשר היה לקבוע אותו בפנים חשקם. כי, כגראת, זהו הסיגנון הרגיל בא"י וכיה במשנת עירובין פ"ג מ"א, במשנה כ"י קויפמן, משנה שביירושלמי, ובירושלמי עצמו שם, כ"י ע"ד: מעתה אפילו בין הקברות. ירושי תענית פ"ב ה"א, ס"ה ע"א: ולמה יוצאין בין הקברות. נזיר פ"ג מ"ח ל"ט הוצ' לו וקויפמן וירושלמי שם (בגמרא): נזר והוא בין הקברות וכו'. ב"מ פ"ב מ"ב במשנה שביירוש', הוצ' לו והוצ' קויפמן: היתה בין הקברות, וכיה במכילתא עצמה להלן ח"ג ע"א 166. ידים פ"ר מ"טו בחוצ' לו ועוד בכ"מ. אמנם יש לפעמים גם בית הקברות (תרומות פ"א ח' ע"ב ועוד), אבל נוסח "בין הקברות" הוא א"י ומקורי.

ח"א 212 שו"י אחרונה: ושפעת עקלגוסין. גם כאן נשתמרה לנו בכ"א הגירסא הנכונה—ושיפת. עיון הר. 95 הערה 5 ועה"ש ערך קלגס, ויש להוסיף, כי כן היא הגירסא במשנת סוטה פ"ח בחוצ' לו וכן, כגראת, היה גם בכ"י קויפמן, וזו היא בוודאי הנוסחא הנכונה, ופירושה שיפשוף הקלגסים כפירוש קהוש והר. שם (בכלל יש לציון, כי כ"א מצמיין בנוסחאותיו המקוריות והנכונות, עיון מ"ש מר ע. מלמזרצבתהנדרשיו ע"א 113 הערה א, ועיון גם הערת ח. ילון שתופיע באחת החוברות הבאות של התרגום).

אני מדגיש גירסא זו באופן מיוחד מפני השיטה המקובלת אצל החוקרים להעדיף בדרך כלל את הגירסאות המלאות על החסרות, מפני שיותר נוח להניח שהאות נבלעה (או נשמטה) מלהניח שנוספה. ואם אמנם כן הוא ברוב המקרים, אבל יש הרבה יוצאים מן הכלל. רוגמא לזה תשמש לנו משנת סוכה ר"ה: בית השאובה (כ"ה הגירסא הנכונה. כמו שהוכיח הר"ן אפשטיין בתרביץ ש"א ס"ג ע"א 136. ועיון גם פרופ. ג. שלום שם ש"ב ס"ב 250). אבל גירסתה הקדומה והעיקרית היתה בית שובה, כמו שחעיר גייגער בלי שום ראיות ב-Zeitschr. f. jüd. Theol. ח"ג ע"א 417, שבת השואבה פירושו בית האבוקות — שובתא בסורית. ואחריו העירו בשם ש"ר בהשחר ח"ד ע"א 432 על התי' דברים פ"ז י"ד: בשואבתא וחלילא וכתב שם: "ולא נמצא שורש שאב בלי ארמי על שאיבת מים, ועל שאב של מקרא תרגם מלי אלא ודאי הוראתו אבוקה כמו שהוא בלי סורי והא"לף הוספה" עיי"ש שהאר"ך בפעם, ועכשיו נתגלו כ"י שגורסים באמת חשובה! וזו היא בוודאי הגירסא האמיתית הקדומה, וזהו "החירוש" שברדשוש התלמוד, כי שובת (= שאובה בחוס' א') הוא מלשון ושאת מים בששון (ועל כ"ז בפרומרום ב"א), אבל הפירוש הפשוט הוא — שמחת בית האבוקות. כפירושו של גייגער ושר"ר. ועיון עה"ש ערך בית שואבה שנעלם ממנו כ"ז, ולא מפיו אנו חיים. ויש לפנינו כמה מקרים של הוספות אותיות (מפני סבות שונות), ועל מוציא שקסט לעיון ולשקול יפה בדעתו מתי יש לפנינו חסרון ומתי הוספה.

ח"ג ריש 137: "באותיותיה נתנה תורה". המחבר היה צריך לתת בפנים המקסם: באותותיה (עיון הר. סוף 310 ובשינויי גירסאות שם), כי זו היא הגירסא הנכונה הא"י. עיון

משמאל, וזה אינו מתאים לכל הספר. בשופם אחר שהיה לפניו הוא להפך ובהתאמת לכל הספר, חוץ מזה בשופם השני נמצאות כמה הוספות החסרות אצלי. אבל לעומת זה נפלו במהר"י שניה כמה מעויות הדפוס—יחס רגיל של דפוס ראשון לשני. כן דוגמא בעמ' 2, שינויי נוסחאות שו"י 11 לפניו: וכן המכירי, אבל במהר"י: וכן המכירי ועוד. במהדורות שלפני מעתיק הר. בין הקברות, אבל במהר"י בשעות הדפוס: בית הקברות. וכן מינקלשטיין ב-Proceedings כ"ה ע"א 27 מעתיק מכ"א: בין הקברות. ואינו ידוע לי אם העתיק מן הכת"י או שגם לפניו נמצאת מהדורה א' של החוצאה הגיל.

ציון ח"ב (שנת תר"ב) עמ' 5 הערה 4, וורפחיימר, מבוא למדרש חסר ויתר עמ' 3, רש"י פ"א עמ' 15, הירושלמי כפשוטו ח"א 148.

יש לפעמים שגורסת הכ"י מאירת עינים, אלא שחשיבותה נעלמת מעיני המהביר. עיין לדוגמא ח"א 160 (הר. סוף 70): וכל פסר שגר בהמה אין פסר שגר בהמה אלא ששיגרתו אמו יחיה (כן רק בהוצאה שלנו) פסור מן חבכורה וחבא אחירו אינו בכור. המפרשים בדקו מאד בפירוש המאמר (עיין הר. שם). אבל לפי לא נתעכב על הנוסח חיפה שלו: "יחיה" (ולא—יחא, כדפוסים ותר.), כלומר, לשון מקרא. מעכשיו ברור לי שהמלה "יחיה" היא חלק הפסוק, וכן צריך לפרש את הברייתא (בלי שום הגהה): וכל פסר שגר בהמה. אין פסר שגר בהמה אלא ששיגרתו אמו (כלומר, גפץ בפירוש תתלמוד בבכורות ג' א' ורש"י, בחומש במקומו). יחיה. (כלומר, יחיה¹) כך כתוב בפסוק) פסור מן חבכורה. וחבא אחירו אינו בכור. והמכילתא דרשה סכפלות הכתוב (שהוא כעין מאמר המוסגר) שפסר שגר בהמה אשר יהיה—כך, אבל הזכרים חוזרים שאינם נפלים, הם לה', ועיין הפירוש הנכון במרכבת המשנה אלא שנדחק בלשון הברייתא.

לשם העריכה נכונה של נוסח המכילתא מן הראוי הוא לסדר את כה"י לקבוצותיהם ולציון בפרוטרוש את היחס של כתיביו אחד לשני. וכבר נתפרסם בענין זה מאמר למופת מאת דר. י. פ. פונקלשטיין ב-Proceedings כ"ה עמ' 3 והלאה. ועיין גם ע. מלמד בתרביץ ש"ו סימא 112 והלאה.

אבל עלינו לציון שיש להבדיל בין מעות מופרים שנשתרשה בקבוצה של כתיביו ובין מסורת (נכונה או מוטעית) שנתקבלה בארצות ידועות. כן, לדוגמא, מעתיקה המכילתא בח"א סוף 73 (תר. 32) את משנת פסחים פ"ג: תפח תלפוש בצונן, והמכילתא דרשב"י (?) מעתיקה: תפח ותלפוש (ב,ר) בצונן (הופמן עמ' 17). ברור שאין כאן כלל שינוי מסורת בין שתי המכילתאות אלא יש לפנינו מכילתא שנעתקה מכ"י תימן (מדרש הגדול) ושם שלשה מסורת הרמב"ם שגרם במשנה "ותלפוש" וע"פ זה פירש את המשנה באופן אחר לגמרי, עיין ע"ז בירוש' כפשוטו ח"א עמ' 422. וכן מעתיק בכר מ. לקוטרים מן ספר המספיק (החלק הגרמני עמ' 70 הערה 5): תפוח ותלפוש, וזהו ג"כ לפי מסורת הרמב"ם ופירושו דרכו של ר' הנחום הירושלמי. ולפי זה שיבוש ע"י ש"ס שנתקבל ונתפשט לחוד ומסורת (אפילו מוטעית) לחוד.

דבר זה מחייב אותנו לשים לב באופן מיוחד לפסקאות של המכילתא השקועות בספרי הראשונים, לחלק את הראשונים לארצותיהם, להשוות את הפסקאות שלהם עם כתיביו שהיו מצויים בארצותיהם, לציון באופן מיוחד את מרת הדיוק של כל ראשון וראשון, אם הוא רגיל להעתיק מלה במלה מן הספר או שרגיל לתת רק פרפרזה ע"פ הזכרון. אבל שיטת זו מתייבט והירות גדולה מאד, כי כבר העירוני במ"א על דרכם של הראשונים להעתיק אחד מן השני ולהכניס את הפירושים של רבותיהם לתוך עצם הפסקאות. אותו הדבר נהג אצלם גם בפסקאות המכילתא. עיין לדוגמא דרשות ר' יהושע אבן שועיב פ' בא (דפוס קראקא כ"ד ע"א) שהעתיק פסקא ארוכה מן המכילתא בלשון זו: "וכן הוא שנוי במכילתא ואתם לא

¹ ואפשר שדורש רק את המלה יהיה, עיין ירוש' פ"א פ"ו, י"ט ע"ג: לגר ליתום ולא למנח יהיה... לבעל הבית. הר. ולפ. לא ציינו לגירסת התנחומא דפוס קושטא שגורם: כול יחא פסר מן חבכורה לא חבא אחירו וכי.

תצאו... עד כאן במכילתא והכנים לתוך הציטטה את פירוש הרמב"ן לשמות פ"ב—כ"ב.¹)
על חשיבות פסקאות הראשונים ביותר לדבר, כי לפעמים על ידיהן היינו נמנעים
מלהגיה. עיון דוגמא היא 95: "למדך שכל מי ששומע הנסים האלו שעשה הקב"ה לישראל
במצרים צריך ליתן שבח שנאמר" וכו' (ואצל הר. 42: צריך לשבח וכן הוא אומר וכו'), אבל
בדפוסים לפינו: צריך לשבח וגו', ר"מ איש שלום והר. השמיטו את המלה "וגו'", ולפ.
החליף את כל הנוסחא באחרת, שהרי אין מוכן למלה "וגומר". אבל נוסחת הדפוס יש לה
על מה למסוק. ה' הריטב"א בפירושו להגדה (דפוס ליוורנו כ"ד ע"ב) כותב: "אמרו במ כוללתין
ואמרתם זבח פסח הוא לה' בא למדך שכל מי ששומע נסים הללו צריך לשבח ולפ. אר
ולרומס... ובמכילתא כך הגירסא ולע"ה". וא"כ ברור שלפניו היה במכילתא: צריך לשבח
ולפאר ולרומס ולתור ולעלה וכו' ונוסח הדפוסים קיצרו כ"ז ע"י, "וגומר", מפני שסמכו על
נוסח ההגדה. (רמא"ש במ"ע על סדר וחגדה של פסח עמ' 61).

מכאן ואילך אציון בעיקר על גירסאות הראשונים שיש להם חשיבות פחות או יותר
ואתפוס דוגמא רק שתיים ושליש מספר אהר, כדי להראות שאי אפשר לזלזל בציטטות של
הראשונים כלל וכלל. (לכבודו של ר. צריכים לציון שהרבה להשתמש בהם). והואיל וכל
הדברים הבאים נוגעים גם להוצ' חורבין-רבין, אני מסמן בסוגריים את העמודים של ההוצאה
הנ"ל. אתחיל ע"ס סדר המכילתא.

ח"א עמ' 8 (הר. עמ' 4): "נמצאת אומר שלשה נביאים הם" וכו'. נעתקה בפירוש
איכה לר"י קרא (סה"י לכבוד קופמן עמ' XV) בשינויים גדולים ובשינוי סדר.
שם 13 (הר. 5): "שמעון בן עזאי אומר לאמר בקול שאתה שומע, כו למד".
התרגום הוא חפשי יותר מדאי, וכאן פירושו בקול—בקול ממש. עיון דרשת ר' שמעון בן
פזי בבבלי ברכות פ"ה א', לקמן ח"ב 223, מכילתא דרשב"י 101, והדרשה נובעת מסדר

¹) בתור דוגמא לאופן העתקת הפסקאות ע"י הראשונים אציון כאן את פסקאות המכילתא
המובאות בספר אוצר הכבוד לר' מודרוס הלוי. וכבר ציינו התוקרים שרבינו מרבה להביא
פסקאות של המכילתא דרשב"י ואספס פסקאות אלו מספר שער הדיוס כתי' (עיון רמא"ש בטבוא
למכילתא עמ' LI ואילך והופמן בפתח דבר למכילתא דרשב"י עמ' VII), ומספר אוצר הכבוד כתי'
הביאו החכמים הנ"ל רק שתי פסקאות. אבל לאמיתו של דבר מכיל ספרנו חרבה יותר פסקאות
של המכילתא, ומעניין הוא שאותן הפסקאות, שהוא מביא (לפי רמא"ש והופמן חנ"ל) בשער
הדיוס בשם מכילתא דרשב"י, הוא מציון בספרנו בשם מכילתא סתם, או אפילו בלא ציון למכילתא
כלל, אלא סתם ואמרו ד"ל. נתחיל ע"פ חסדר:

א. מכילתא דרשב"י (לפניו דפוס נאווי דוואהר, בקיצור רנ"ד, ודפוס וורשא, בקיצור
דויש. שניהם נדפסו מכת"י שונים, עיון חקרמת המו"ל בדויש, ואני מעתיק מדגד):
ר"ה ל"א (דג"ר, ל"ז סע"א, דויש י"ז ע"ג): ובמכילתא דרבי שמעון בן יוחאי אמר ע"ד ד"א
עשה (בדויש: ובמכילתא א"ר שמעון בן יוחאי עד"א עשה) ארץ וחוצות וראש עפרות תכל
אלו שאר ארצות. וחוצות אלו מדברות. ותכל זו ארץ ישראל. (המכילתא הזאת היא המקור של
המ"א. בספרי עקב פ"י ל"ז הוצ' רמא"ש ע"ז ב' שו" 7) ר' שמעון בן יוחאי אומר תכל זו ארצנו
וכו' עיי"ש, ועיון הופמן מכילתא דרשב"י עמ' 168, ויש לתקן את הלשון ע"פ הציטטה שלנו.
ר"ה ל"ב (דג"ר ל"ז סע"ב, דויש י"ז ע"ד): ובפירוש אמרו במכילתא דרש בן יוחאי ובכל
אלהי מצרים אעשה שפטי אני ה' אני הוא ולא אחר. אני הוי שנפרעתי מאנשי דור המבול.
אני ה' שנפרעתי מאנשי דור הפלגה וגו' ד"א אני ה' זהו מלכות כל מקום שאזכיר (בדויש:

לימודם ומנהגיהם. עיון גם ירוש' ביצה ספ"א, ס"א רע"א: כשם ששםעתיא בלחישא. כך אני אומרה לך בלחישא. וכע"ז גם בבראשית דבה פ"ג—ד.

שם 16 (הר. 6): „מדבר עמו ביום והראהו החדש בל"ה". בל"ה טוב לר"ם נגרי מ"ז ע"ב מעתיק את המכילתא וגורם: והראהו החדש ביום. וכ"ה גם בבב"ר וביקום, ועיון גם רמב"ם ספ"א מח' קידוש החדש היא שציון לו ר"ם נגרי הנ"ל, וזו היא הגרסא הנכונה. שם סוף 24 (הר. 10): „אין לי אלא עשירי שהוא כשר ללקוחה וכו', כל הבריות נעתקה בשנינו קלים במאירי פסחים צ"ו א' צד 142 רע"ב.

שם 33 (הר. 14): „היה ר' מתאי בן חרש אומר וכו', כל הבריות נעתקה כנוסחא משוכת (לעומת הדפוסים) ברמב"ן יבמות מ"ו סע"א, רשב"א ומאירי שם. כל הראשונים הנ"ל גורסים: הגיעה ש ב ו ע ה (ברשב"א חסרת חסלה: הגיעה, וכמאירי: הגיע), אבל הר. מצוין גם לגרסת מדרש חכמים: „הגיע עת". וגם גרסא זו יש לה על מה לסמוך, כי בריתא זו נעתקה גם בפירוש הירושכ"א להגדה ר"ג ע"א ושם גורס: „הגיעה ש ע ה וכו'". שם 37 וגם 38 (הר. 15) „מגלה פנים בתורה", לא ירדתי לסוף דעתו של המחבר

שמוכ"ר) שם גנות של עבודה זרת שם אוכ"ר (בדו"ש: מוכ"ר) שבהו של מקום ית' ע"כ. ועיון הופמן 13. ונעלם סמנו כ"ז.

יבמות מ"ז (דו"ש כ"ה ע"א): וארז"ל במכילתא דרשב"י אנכי ה' אלהיך מלמד שראו פנים שעתידות וכו' עיי"ש, וע"פ זה יש לתקן את הופמן בעמ' 105.
ב. מכילתא סתם.

תענית פ"ב (דג"ר ס"ד ע"א, דו"ש י"ם ע"א): וזה שדרשו רז"ל במכילתין (בדו"ש: במכילתא) ראה ראיתי את עוני עמי וכו' עיי"ש כל הציפסה, וע"פ זה יש לתקן את הופמן עמ' 168.

יבמות מ"ו (דו"ש כ"ה ע"א): ועוד במכילתא ה' איש מלחמה ה' שמו לפי שנגלה להם הקב"ה על הים וכו' כל הציפסה. עיון מכילתא ל"ט. ח"ב עמ' 31 (הר. 129) ומכילתא דרשב"י עמ' 61 ובהערה ה' שם!
ג. סתם.

ברכות ה' א' (דג"ר ב' סע"א, דו"ש ג' ע"ג) ארז"ל ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב. ר"א הסודעי אומר מכאן שלא היתה יוצא (בדו"ש: מכאן למלחמה הוזה שלא היתה אלא) מפי הגבורה ע"כ. ועיון מכילתא ח"ב עמ' 147 (הר. 181), גרמא"ש הנ"ל עמ' LII מאמר ו', שם LIII בהערה למאמר זה. ועיון גם סוף תעניתא דאשכנזא וזו א"ל ואותו אלתי אבי וארומסנתה עמי נוהג במדת הרחמים ועם אבותי נהג במדת הרין וכו'. והשוה מכילתא ח"ב עמ' 28 (הר. 128) ומכילתא דרשב"י 61 והערה ד' שם! ועיון גם סופה ה' (דו"ש כ"ה ע"ג), ומכילתא ח"ב 27 (הר. 128), מכילתא דרשב"י עמ' 1 ועמ' 60. ועיון מגילה כ"ט א' ופירוש רבינו לע"ל ברכות סוף ג'. ואחרון אחרון:

ברכות ספ"ח (דג"ר י"ד ע"א, דו"ש ח' ע"ד): כענין שאמרו במכילתא מנין שניתנה ברכה אחת לישראל שכל הברכות תלויות וכלולות בה שנאמר אוהב כסף לא ישבע כסף ואומר מלך לשרה נעבד כמלך לשרה נעבד והו' שש"ש (בדו"ש: כמלך זה שש"ש) באוצרות של כסף ושל זהב ואינו משתעבד אלא ליוצאי מן השדה הא למדת שניתנה ברכות לישראל שכל הברכות תלויות בה ע"כ. וזה אין במכילתא שלפנינו. ועיון וי"ר ריש פכ"ב ובמכילתא.

שפירש כי מנלה פנים בתורה הוא קיצור ממנלה פנים בתורה שלא כהלכה והוא בעצמו צוין לבכר מרמינו ולגואל של התנאים, ערך פנים. אלא שלא מפני בכר ורמאיש אנו חיים, וכבר פירש כן הרמב"ם בפירושו לאבות פ"ג מ"א והביא ראיות מן הירושלמי, וזו היא בודאי הגירסא הנכונה וחמלים. שלא כהלכה הם חוספה ופירוש, ולא ידעתי מה ראה המחבר להתנגד לפירוש נכון זה.

שם 50 (הר. 21) : הודך ובר דכרי ר' עקיבא וכו'. נעתק בשם המכילתא בפירוש ר"א קרא לשמואל (יאהרבוך הפרנקס. ח"ז עמ' 34) בנוסחא משונה.

שם 70 (הר. 30) : כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך וכו'. הרמב"ן בפירושו לשמות פ"ב-מ"ז כותב : כל מלאכה לא יעשה בהם פירש רש"י אפילו על ידי אחרים ולא הבינותי זה וכו' אבל מצאתי במכילתא כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה וכו'. אבל בדרשת הרמב"ן לריה (הצופה מארץ חגר ש"א עמ' 141) : ועוד שנו שם ב מ כ י ל ת א כל מלאכה לא יעשה בהם אפילו על ידי אחרים וכתבו ר"ש בפירושי החומש אבל לא פירשו. וזה אי אפשר להיות כפשוטו וכו' וכן שנו שם במכילתא כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה וכו'. ואולי היה זה לפניו במכילתא דרשב"י או שקרא "מכילתא" לפירשי ע"פ המכילתא שלנו, אבל מן הסגנון אינו משמע כן. ולעצם העניין במכילתא אם זו היא דרשה גמורה, עיין שו"ת מהר"ת אור זרוע סי' ל"א.

שם 75 (הר. 33) : ושמרתם את היום הזה למה נאמר וכו' כל הבריות נעתקה בדרשת הרמב"ן הג"ל (בפירושו לחומש--רק הרישא) ושם גורס : יכול (! דבי ר"ע) אף חולו של מועד וכו'.

שם 94 (הר. 41) : בשורה טובה נתבשרו ישראל באותה שעה שהן עתידין לראות בנים ובני בנים להם שנאמר ויקד העם וישתחוו. ברייתא קשה. עיין הפירושים וההגהות אצל הר. אבל בפירוש הרישב"א להגדה ז' ע"ב : וכן אמרו במכילתין בשורה טובה נתבשרו ישראל באותה שעה שהם עתידים לראות בנים ובני בנים דכתיב והיה כי יאמרו אליכם בניכם והיו שאמר ויקד העם וישתחוו. וע"פ זה ברורה גם הגירסא שלנו, כי מהפסוק "ויקד העם" הוא מביא ראיה ש"יאמרו אליכם בניכם" בשורה טובה היא, וכן תרגם לנכון לש.

שם 96 (הר. 42) : ויעשו וכו' כבר עשו אלא משקבלו עליהם לעשות מעלה עליהם כאלו עשו. עיין ר"א מורחי. ובשערו תשובה לרבינו יונה שער ב' ריש הדרך השלושית : וכן אמרו רבותינו ז"ל וילכו ויעשו בני ישראל וכו' מיד עשו והלא לא עשו עד ארבעה עשר לחדש. אלא כיון שקבלו עליהם לעשות מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו מיד. וכ"ה מילה במילה ברשב"ץ לאבות פ"ג מ"י (דפוס ליפסיאה מ"ה ע"ב) בשם המכילתא.

שם סוף 99 (הר. 44) : וכו' לא היו שם בתים אשר אין שם בכור וכו'. עיין פירוש בעה"ת על התורה ידעת זקנים (דפוס ליוורגו) ל"ד ע"ד.

שם סוף 139 (הר. 62) : אלא חרש שהוא כשר לכם לא חמה קשה ולא גשמים וכו'. נשמט הציון להקבלה עיקרית למכילתא בבמדבר רבה ג'--ו עיר"ש כל העניין. ועפ"י חומשו בבבלי סנהדרין כ"ב א'. ועיין מאירי ריש סוטה שהביא זה מתלמוד המערב !

שם 154 (הר. 68) : כל המניח תפילין כאלו קורא בתורה וכל הקורא בתורה פטור מן התפילין. בפירוש ר' מיוחס לשמות (הצופה לארץ חגר ח"ג עמ' 32) : מלמד שכל המניח תפילין כאילו קורא בתורה וכל הקורא בתורה כאילו מניח תפילין. וכל הפירוש הזה מלא פסקאות מן המכילתא בצורה מקוצרת, ובלי הזכרת שם המכילתא.

שם 158 (הר. 70) בשינויי נוסחאות: זה ינחמנו בשם מהר"ם נגארי מוסיף: דבר אחר על שכיבדו את אברהם. וכן מביא גם הר. אבל לפלא בעינו שלא ציינו לספרו של ר"מ נג'רי והוא לפנינו דף כ' טע"ג ושם מפורש: וז"ל אסרו במדרש ספנו מה זכה כנען וכו', ובוודאי היתה לפנינו באיזו מדרש דרשה מצורפת מדרש המכילתא והתיוב אחרי פירג. (אע"פ שדרכו לציין גם את המכילתא בשם מדרש), ואפשר שהוא בעצמו צרף את הדרשות כרגיל אצלו. שם 159 (הר. 70): ,ונתנה לך שלא תחא בעיניך כירושא אבות' וכו'. גירסא אחרת בספר חזקוני לר"א בקראם כ"ח ע"ד. (מרבח להביא את המכילתא בצורה מקוצרת, ולפעמים בנוסחאות משונות ומקוריות).

שם 203 (הר. 90): ,ובני ישראל יוצאים ביד רמת סגיד הכתוב שכשהיו המצרים רודפים אחרי ישראל היו מנאצים ומחרפים ומגדפים אבל ישראל מרוממים ומפארים ומשבחים ונותנים שיר שבה וגדולה ותחלה תפארת למי שהמלחמה שלו' וכו'. בפירוש ההגדה להריסביא כ"ח ע"א גירסא משונה מאד: משום דאמרו' במכילתין ובני ישראל יוצאין ביד רמה שהיו מצרי' מחרפין ומגדפין בכל מיני גידופין וישראל מרוממין בכל מיני שבח וכן הוא אומר לריח שמנך טוב' איך ינאי הראשונים ריח שמנים אסרו לך אבל אנחנו לא כשבאנו לים לא הנחנו לשון שבח שלא קלטנו לך. וזו היא נוסחא משונה מאד וגם ממאמר ר' ינאי אין זכר לפנינו (ע"ין רמא"ש במאור עין לסדר והגדה של פסח עמ' 61, ולא כיוון יפה). אבל מאמר ר' ינאי נמצא לפנינו בתנחומא הנדפס מכבר פרשה יתרו סי' ג' בנוסחא זאת (נדפס קושפא): אר' ינאי בנו של ר' שמעון בר ינאי הראשונים ריח שירים אסרו לך אבל אנו כשבאנו ריח שירים אסרנו לך וכשבאנו לים לא הנחנו לשון של שבח שלא קלטנו אותך לכך נאמ' לריח שמנך. אבל כל זה חסר כחוצ' בוכר ל"ח א' ובידקוס (ע"ין הערת בוכר שם, ולא העתיק כהוגן נדפס קושפא) וכן נ"ל שלא היה כ"ז גם לפני ר"מ תיבון, ע"ין פירושו לשח"ש ח' ב' אבל היה לפני ,והזהיר' עיי"ש ל"ג א' שגורס: ר' ינאי בנו של ר' שמעון בן יוחי. וודע אני שיש לבע"ל השערות לשער שהגורסא הנכונה היא בריסביא: ר' ינאי סתם, ובתנחומא נוסף המאמר ע"פ המכילתא דרשב"י, וחמוסף ציון: ר' ינאי בשם ר' שמעון בן יוחי (קרוב לגורסת בעל והזהיר) וכ"ז היא פיסקא ממכילתא דרשב"י, (ע"ין אבות מ"ד מט"ו). אבל אין השערה זו מתקבלת על הדעת כלל מכמה טעמים (ע"ין גם שח"ש רבה לפסוק לריח שמנך), ותנכון הוא, כנראה, שיש לפנינו פרפרזה מן המכילתא שלנו, ומאמר ר' ינאי הוא העתקה מן התנחומא.

עלינו כאן להעיר שבפירושו זה של הריסביא בדה י"ז ע"ב הוא מעתיק: ובמדרשו של ר"ש שהיו נעשים כאש שורף ומתמלא כל מצרים עשן מהם שנאמר דם ואש ותמרות עשן. ובר"ל ביאהרביכער שלו ח"ב 146 תושב שיש לפנינו פיסקא של מכילתא דרשב"י, אבל, לדעתי, הדבר מסופק מאד, כי אפשר שהוא מכיון לספרו קבלה שהיו רגילים לכתוב אותם מדרש רשב"י, ע"ין לדוגמא דרשות ר"י בן שועיב, י"א ע"ב, רבינו בחיי משפטים ק' ע"ד (ר"ז ש"ד) ועוד.

ח"ב

ח"ב 28 (הר. 128): ,אלו עמי נחג קמדת הרחמים' וכו'. המחבר לא העיר כלום על השמוש המסונה במדת הדין ומדת הרחמים (במקרים מעין אלו רגיל המחבר לציין בהערה: ,ראה חקדסח', וכוונתו לספרו הנדול על המכילתא העומד להופיע). וע"ין פינקלשטיין נגד מרמורשפיין בהצופה האנגלי מהד' חדשה כרך כ', 336 ותשובת מרמורשפיין שם כרך כ"ב 296 והלצאה.

שם 48 (הר. 137): „כל העצים כשהן דולקין אין קולן הולך“ וכו'. עי' קהלת רבה פ"ז, פסוק ו', וזהו כנוסח כתה"י.

שם 78 (הר. סוף 149): „מכון לשבתך, מכון (מנוקד) לשבתך“ וכו'. כ"ה בירוש' ברכות פ"ד, ח' ע"ג בכ"ז לידן: „מכון לשבתך מכון לשבתך מכון כנגד שבתך“ (והמגיד מחק את המלים „מכון לשבתך“) וא"כ ברור שהדרש הוא על סמך הקריאה בנקודו של דם.

שם סוף 104 (הר. 162): „היה מצהיל כזהב“. בכ"י ובדפוס: מצוהב כזהב, וכן אצל הר"ן, וזו היא הגירסה הנכונה, שריד מלשון חיה. ועיין ח"כ, תוריע, נגעים, פרשה ח' ח"ה (ווייס ס"ח ע"ג): צהוב... דומה לתבנית זהב. וע"פ זה בתרגום יונתן שם פ"ג, ל', ול"ב: מצהב כחיו דזהב.

שם 120 (הר. 169): „ר' אלעזר המודעי אומר אם תזכו לשמור את השבת עתיד הקב"ה ליתן לכם שש מרות טובות“ וכו'. עיין להלן 123-122, אבל לקמן עמ' 175 דרשה זו מיוחסת לר' אליעזר (בן הורקנוס) בניגוד לר"א המודעי. ולפיכך כדאי לציון שכל הבריותא נעתקה בכתב תמים לר"מ תקו (אוצר נחמד ח"ג עמ' 92) וגם שם גורס: ובמכילתא תניא ר' אליעזר המודעי אומר אם תזכו לשמור שבת וכו'.

שם 141 (הר. 178): „בשעה שאמר לו אלישע הגור מתנדך“ וכו'. כל העניין. נשמע אצל כל המפרשים הציון למכילתא בירוש' סנהדרין פ"י, כ"ט ע"ב.

שם 145 (הר. 180): „ויקחו אבן וישומו תחתיו אלו מעשה אבות“ וכו'. עיין ספר חסידים הוצ' מקיצי נרדמים 120.

שם 167 (הר. 190): „אחר שלוחיה ר' יהושע אומר מאתר שנפסרה ממנו בגס“ וכו'. כל הבריותא נעתקה בשנינויים בבעה"ח על התורה, דעת זקנים“ (דפוס ליוורנו) מ"א ע"ב, ושם גורס „ר' אליעזר“ במקום „ר' אלעזר המודעי“ שלפנינו.

שם סוף 178 (הר. 196): „שכל המקצצות החר"ו כאלו מקבל פני שכינה“. בחנם דחו את גירסת הדפוסים: פני חכמים. עיין הירושלמי כפשוטו 291.

שם 223 (הר. 216): „ובנעימה שהיה משה שומע“ וכו'. במורה נבוכים ח"ב רפ"ג: ואמר גם כן משה ידבר והאלהים יענו בקול ובבאור אמרו במכילתא כי כל דבור ודבור היה משובו להם כמו ששמע וכו'. והובאו דבריו במעשה נסים לר"ג ממשיליא (החלוק כ"ז 135): „ובבאור א' במכילתא על כל דבור ודבור היה משוב להם לישראל וכו'. וכן בדרשות ר' יהושע אבן שועיב פ' יתרו כ"ז ע"ג: ובמכילתא כי כל דבור ודבור היה משוב להם כי הדבור היה עם משה והם ושמעו קול עצום ולא הבדל דברים. עיין שם וזראה שהכניסו את פירוש הרמב"ם לתוך המכילתא, ועיין גם רבינו בחיי.

שם ריש 224 (הר. 216): „וירד ה' על הר סיני שומע אני על כלו“ וכו'. נעתק בשנינויים בשם המכילתא „מעשה נסים“ לר"ג ממשיליא (החלוק כ"ז 139) ובמאור עינים לר"ע מן האדומים פמ"ו הוצ' קאסעל 219.

שם ריש 232 (הר. 220): „ר' נתן אומר מכאן חשובה למונין“ וכו'. נעתק בכד הקמח לרבינו בחיי ריש אות יחוד, בלי הזכרת השם „מכילתא“.

שם 239 (הר. 223): „ר' יוסי אומר אלהים אחרים למה נאמר“ וכו'. בירקום סיקלי בשם המכילתא (הצופה מאריך הגר, תרע"ד עמ' 12): „ר' יוסי אומר למה נקרא שמם אלהים אחרים וכו', וכ"ה בספרי דברים פ"י מ"ג, הוצ' רמ"ש פ"א ע"ב.

שם 243 (הר. 225): „להביא את הבוביא“ הר. מעיר גם על הספרי האוינו פו' שיב דה קנאנוי. יש לציון גם למדרש תנאים 195: לא אלוה מלמד שהיו עובדין לבבואה. וזה, כנראה, נובע מתוך הספרי שהביא הרמב"ם בבורח נבוכים ח"ג פס"ו: לשון ספרי לא דיון שהם עובדים חמה ולבנה כוכבים ומזלות אלא שעבדו בכוואה שלהם. וספרי זה היה לפני הרמב"ם לפסוק לא אלוה עייש ולפנינו בפוסקא שריח אין זכר מוח.

שם 252 (הר. 229): „זכור ושמו זכור מלפניו ושמו מלאחריו“ וכו'. עיין במאמרו של ד"ר פינקלשטיין ב-Proceedings כרך ה' עמ' 26 הערה 13. ובאורחות חיים ח"א מ"ד ע"ב, דין ערבי שבתות פו' י"ב: כתוב במכילתא זכור ושמו זכור על היין בכניסתו שתקבלחו קודם שקיעת החמה הרבה שיהי' הכל מתוקן. ושמו ביציאתו כאדם ששמו אהבו שהוא עמו ואינו רוצה שילך מאתו כל זמן שיוכל לעכבו. וכן בשלחן ארבע לרבינו בחיי (ד"ו ש"ו) דף ו' ע"ב: ודומה לזה מה שדרשו רבותי זכרונם לברכה במכילתא זכור ושמו זכור בכניסתו שתקבלחו עליך קודם שקיעת החמה כדי שיהא הכל מתוקן ושמו שמהו ביציאתו כאדם המשמר את המלך או אהבו שהוא עמו ואינו רוצה שילך מאתו כל זמן שיוכל לעכבו עד כאן (בשלחן ארבע דפוס ממוכח חסר כל זה). ועיין להלן.

שם 253 (הר. 229): „לקדשו. לקדשו בברכה מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו. אין די אלא קדושה ליום קדושה ללילה מנין ת"ל ושמהם את השבת וגו'“. עיין פינקלשטיין במאמרו הנ"ל עמ' 44 שהעיר על סה"ט להרמב"ם מ"ע קנ"ה: ולשון מכילתא זכור את יום השבת לקדשו לקדשו בברכה ובמאור אמרו פסחים זכרו על היין ואמרו ג"כ קדשה בכניסתו וקדשה ביציאתו, כלומר הבדלה, ופינקלשטיין מראה את מקור הרמב"ם במכילתא שלפנינו ומתקן אותה ע"פ וזהוהי כ"ח ע"ב. אבל ברור שמקור הרמב"ם הוא השאלות פ' ברכה ריש סי' קס"ו, עיין בהערות וקני הגאון הנצי"ב שם ועיין תוס' ר"ד פסחים מהד' תליתאה ק"ו א' (דף כ"ג ע"א) דה זכורו וברשי נזיר ד' רע"א ובהערות ר"א אפסוביצר לראביה ח"א עמ' 38 הערה 2. ולעצם הבריות שלפנינו עיין רמב"ן במקומה, ולפלא שהר"ן ול"ט לא ציינו לו.

שם 266 (הר. 235): „ר' עקיבא אומר רואין ושומעין את ה' נ' א' ה' ראו דבר של אש יוצא מפי הגבורה ונחצב על הלוחות“ וכו'. בספר הזכרון לר"א בקראט ל"ג ע"ג: במכילתא וכו' ר' עקיבא אומר ושומעין את הנשמה ורואים. ואין דבר של אש יוצא מפי הגבורה שאינו נחצב על הלוחות וכו', וזו היא גירסת מקורית (עיין גירסת הדפוסים) ופירושו שראו את הנשמה ע"י זה שהקול נהפך לאש, ועיין רש"י.

שם סוף 287 (הר. 243): „ואם מוכח אבנים תעשה לי ר' ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלש ואם תקריב מנחת בכורים וגו' הוכח... כיוצא בו אם כסף תלוח את עמי וגו' הוכח“ וכו'. גירסת משונה בערוך ערך אם ב': „במכילתא ואם מוכח אבנים תעשה לי ר' ישמעאל אומ' כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מוח ועוד שנים ואם תקריב מנחת בכורים הוכח כיוצא בו אם כסף תלוח את עמי הוכח“. וגרסת הערוך היא יחידה בכל המקורות, אבל סמך כסיגנונה גם להלן ח"ג עמ' 147.

ח"ג.

ח"ג 4 (הר. 247): „או אל תקראו עבד לשום ביוון ת"ל כי תקנה עבד עברי על כורה

(1) עיין בריל"א אהרביכער ח"ד עמ' 86 שהעיר על השלחן ארבע, ועיין גם הערה תבאה ובריל"א שם עמ' 85.

התורה קראתו עברי. גם כאן בחר המחבר בנוסח הנכון (נגד הרפוסים), ועיין מ"ש הר"ן אפשטיין בתרביץ ש"ז סיב 237 ופינקלשטיין כמאמרו חני"ל עמ' 51. והגה כבר העירותי בתרביץ ש"ז עמ' 235 שבא"י כתבו את המלה "לשון". — "לשון" והר"ן אפשטיין ש"ז בעמ' 239 אחר שקבל את דעתי נתן לזה באור אחר וכתב: "אבל כאן בענין-לשון יש להיזהר סיבת לשונית מיוחדת: זוהי אסמיקציה... של אות-ה" (לשון) לאות-מ" של חתיבה שלאחרית (מתניהא) או לאות ב' שלאחריה (לשון-בויון) וכו'. אבל גם בירוש' נדרים פ"א, ל"ז רע"א (בכ"י לירדען): דבר שהוא משמש לשון (ותוקן-לשון ע"י המגיה) חולין ולשון קרבן כמו וכו', וברור ש"לשון" הוא לשון, ולפני ק'! ובוודאי היה כן כמה פעמים בכ"י (ולא דווקא לפני אותיות בוס"ף), אלא שהמגיהים חיקנו. עיין לדוגמא שה"ש ווסא פ"א ספ"ב (הוצ' שכפר ר"ש עמ' 12): לא קראת כן אלא לשון לשון זכר, ואין לזה שום מובן, אבל ברור שהסופר תקן כאן "לשון" במקום "לשון" והשאיר את שניהם, וצ"ל רק: לשון זכר.

ש"ס 5 (הר. 248): להביא חגר דברי ר' אליעזר. ר' ישמעאל אומר אינו צריך. וכו' אצל הר. (ע"פ הרפוסים): להביא את הגר דברי ר' ישמעאל. ר' אליעזר אומר אינו צריך וכו'. ברמב"ן ב"ב קי"א: ומ"י יעשו כזו שאמרו במכילתא כי תקנה עבר עברי להביא את הגר דברי ר' אליעזר. ר' ישמעאל אומר אינו צריך וכו' עיי"ש וזה מאשר את גירסת כה"י והנוסח שבחר ל"פ.

ש"ס 12 (הר. 251): והוא יצא בגפו מגיר שאינה צריכה ממנו גפ' וכו'. כל הבריותא בנוסחא משוכחת מאד (בגירסת כה"י נגד הרפוסים) ברמב"ן יבמות מ"ח א'.

ש"ס 17 (הר. 254): רבי אומר בא וראה שאין עולם אלא חמשים שנה שנאמר ועבדו לעולם עד (שנת) היוכל הא כיצד הגיע היוכל יצא מת האדון יצא'. ברייתא קשה מאד, עיין מפרשים ופינקלשטיין חני"ל עמ' 32. אבל כבר הלשון. הא כיצד? מוכיחה שיש לפנינו דבי ר"ע—מקור אחר. ועיין ריקנשיר עה"ת לפסוק זה מ"ש בשם הרמב"ן, ועיין ביחוד בפעמי המצות להרדב"ז מצוה תק"א, ולמדתי מהם שדברי רבי נסמכו במקורם לפסוק והיה ד"ך עבר עולם, שדרשו שם עולם—עולם ממש, כל חיי האדון (עיין הערות הר). ועי' אומר רבי שעולם של אדון ו"עד היוכל" הם היינו הך שהרי בשניהם יצא לחרות. וברמב"ן (שמות כ"א-ו) חסר הסיום מ"ש הרדב"ז. ומתוך לשונו משמע שהסיום הוא מרמב"ן ולא מהריקנשיר.

ש"ס 28 (הר. 259): "מוזנותיה מנין אמרת קל וחומר" וכו'. נשמע חציון לירי' כתובות פ"ה, ל"ע"ב, ועיין תוספות כתובות פ"ה א' ד"ה ר"א.

ש"ס 31 (הר. סוף 260), בסוף העמוד ובשינויי נוסחאות יש לציון את גירסת ר"מ נגד"י בל"ק מוב כ"ה סעי'ג: "במכילתא למדנו לחייבי מיתות שאינן בתשלומין שנא' אין כסף מכת איש ומת". שאר דברי ר"מ נגד"י הם צרוף מדברי רש"י והמכילתא. עיין ר"א מורחי במקומו שמעיד לנו בפירושו, כי במקום המלים של רש"י, שומע אני בהכאה בלא מיתה קתני במכילתא. שומע אני אפ"י פסור".

ש"ס 36 (הר. 262): "איסי בן עקביה אומר ושמתו ד"ך מקום" וכו'. נשמע חציון לירוש' רפ"ד של עירובין, כ"א ע"ד. ועיין הירושלמי כפשוטו ח"א 279.

ש"ס ריש 74 (הר. 280): "מכל ראשי אברים גלויים בוי" וכו'. בל"ק המכירי תהלים קי"ח עמ' 212 נעתקה כל הבריותא וגורם שם: או אחד מאיבריו שהם ראשין וגלויים וכו', וזהו בנוסח הרפוסים, וכמו שהעתיק הר.

ש"ס 113 (תר. 298): "וכי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור ר' ישמעאל אומר עד שיפיקו אצלו ויאמר לו הילך שמור לי זה אבל אם אמר לו עיניך בו הרי זה פסור".

בתשובת ר"ז הלוי שבשנית הרשבי"א היה ס' קס"ו, ל"ד ע"ג : ואסרו במכילתא כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור. ר' ישמעאל אומר עד שיפקידו אצלו ויאמר לו הי"ך ושמור לי כ"ר זה אבל אם אמר לו תן עיניך בו פסור ע"כ.

שם 137 (תר. 311): גלא תאמר לו אמש היית עובד לב"ל קורם נבו ועד עכשיו הרי חזרין נוצר סבין שניך ואתה עומד ומדבר כנגד"י. כבריתא זו רבו הגירסאות, עיין שינויי נוסחאות אצל הר. ולפ. ונ"ל שעיקר הגירסא היא : ועד עכשיו הרי חזר נוער מבין (או חזרין נוערים בין) שניך, כלומר החזיר חדבוק בין שניך עדיון נוער ומשמיע קולו בדבורך בגדר ("נער" מסמן נחת הארי, הגמל, החמור. עיין עה"ש ערך נער ה', והוא מתאים ביותר לנחת החזיר) והגירסא, נוער"י נמצא באמת בפוגיא פירעי, (עיין שינויי נוסחי אצל רפ.) אלא שאצלו : בשר חזירים נוער, וכנראה זהו חיקון, מפני שלא הבינו את המליצה הנחרת.

שם 138 (תר. 311): גר לפי שסיאורו רע"י. סיאורו רע פירושו—שאורו רע, ורגל בריתא החדשה—ותמנן בטובן שלנו. כן בלוס II. 1: $\pi\rho\omicron\sigma\epsilon\chi\epsilon\tau\epsilon\ \epsilon\alpha\upsilon\tau\omicron\iota\varsigma\ \alpha\upsilon\tau\omicron\iota\varsigma\ \eta\varsigma\ \zeta\epsilon\tau\omicron\mu\epsilon\tau\omicron\varsigma$. $\tau\omicron\upsilon\ \Phi\alpha\rho\iota\sigma\alpha\iota\omega\nu\ \epsilon\lambda\epsilon\upsilon\theta\epsilon\rho\omicron\varsigma\ \epsilon\sigma\tau\iota\ \epsilon\iota\varsigma\ \epsilon\lambda\epsilon\upsilon\theta\epsilon\rho\iota\sigma\mu\omicron\varsigma$ ועיין מקורות התלמודיים בקוממנטאר של שפראק ובידלערצאנץ וזאנצנברג. וכן היה צריך להכניס בסיקסט : בגר שחזר לסיאורו (כגירסת כ"ט) להל"ל קמ"ל וז"ל אחרונה, ולא לסורו חרגיל בתלמוד, (ועיין גם לעיל ח"א 209) והמחבר לא דיוק כאן בתרגום כ"ל צורכו.

שם 141 (תר. 313): מכבר היה ר' שמעון ור' ישמעאל יוצאין לחרג"י וכו'. במחזור ויוטרי ע"י 544 נעתקה כל הבריתא (בשם המכילתא) בשינויים חשובים. כן לדוגמא גורם שם : עד שתא קושר כיסך (במקום : גומא כוסך), וגירסא זו איננה גם בשום מקור מקביל ע"י.ש.

שם 197 (תר. 240): גלא על ידי מלאך ולא על ידי שליח. עיין הפירוש אצל הר. ועיין רשב"ץ ריש אבות וצ"ע. ועיין אבות דר"ן נו"ב ע"י 2.

מכל זה אנו רואים עד כמה חשוב לאסוף את כל פסקאות המכילתא שבספרי הראשונים, וכדאי היה שהמחבר יעמוד עליהם בפרושרם בספרו המיוחד על המכילתא.

יודע אני את הקושיים הגדולים שעמדו לפני המחבר, כי חרי תרגום מלא ומדויק לפנינו, ולא חרי תרגום כהרי פירוש ; כאן אין להבליע בנעימה שום קושי, והמחבר צריך היה לחשוב על כל מלה ומלה. עד עכשיו היו יכולים ללמוד במכילתא רק בעיין ובהתכוזות מיוחדת, ועכשיו המכילתא נקראת כאגרת, הודות לתרגומו המדויק של המחבר, תרגום— שהוא רובו ככולו גם פירוש. רק בעל מקצוע יכול להעריך גם את שתיקת המחבר, שלא האריך בצינונים מיותרים, וע"י זה יצא הספר כ"כ נחמד בחיצוניותו וכ"כ נוח לשימוש, וכ"כ המסבך את הספר אינו אלא פוגם, כי ערכו נראה לעין תיכף ומיד. אפילו בקריאה שמחית. העבודה נותנת כבוד למחברה ולבית"ס שבו לימד המחבר, ומי יתן שנזכר לראות את שאר מדרשי הלכה בהתאנות כאלו, הוצאות המסקנות את דרישות בעל המקצוע וסתם קורא משכיל כאחד. שאול ליברמן.

המעין : עתון להלכה ואגדה... ראה ע' 38.

משה בן מימון. תשובות הרמב"ם. אספן... והוציאן א. ח. פריימן. ראה ע' 29.

213. פוברסקי, 'הושע דוד, ספר ישועת דוד על חושן משפט.

חלק א. בילגוריא, דפוס נ. קראנענקערג, תרצ"ג. II דף, 173 ע. 24 : 34.